

Különlenyomat a Váci Könyvek 5. kötetéből

H. Gyürky Katalin

A váci Széchenyi utca középkori üvegleletei

Vác, 1991.

A VÁCI SZÉCHENYI UTCA KÖZÉPKORI ÜVEGLELETEI

Bevezetés

A váci Széchenyi utcában végzett feltárások középkori üvegleleteit a szemétdödrök, illetőleg a lelőhelyek számozási sorrendjében tárgyaljuk.

A régészeti leleteknek ezt a csoportját még maguk a kutatók is alig ismerik. Magam néhány éve foglalkozom e témával, utóbb országos gyűjtést is végeztem¹. Az eredet- és korhatározásra vonatkozó javaslataimat ezeknek a munkáknak tapasztalataira alapozom. Szükségesnek találom, hogy meghatározásaimat tárgyanként részletesen megindokoljam. Alkalmazott módszereim kizárólag formatörténeti természetűek, azaz a szemre, a tapintásra, a mérésre és a rajzi rekonstrukcióra támaszkodnak. Az üveg esetében indokolt kémiai vizsgálatok alkalmanként ugyan készülnek, de csekély számuk miatt még nem tudnak válaszolni a régészek által feltett kérdésekre. A kémiai vizsgálatok költségességén, intézményeink műszerezettségének hiányosságán és a témát sajátjának érző szakemberen kívül a legfőbb akadály az, hogy a vizsgálatokhoz nagyobb mennyiségű mintára lenne szükség, mint amilyent a mi kis töredékeink lehetővé tesznek. Fontos lenne, hogy a mintavétel abból a tárgyból történjék, amelynek formájára, korára, eredetére stb. már vannak régészeti úton szerzett elképzeléseink.

Egy minta nem elegendő. Száz és száz minta vizsgálata teremthetné csak meg azt az összehasonlításra alkalmas alapot, amelyhez a további mintákat viszonyítani lehetne.

A legelső kérdés régészeti üvegleleteinkkel kapcsolatban a nagyon különböző minőség kérdése. Tapasztalati úton megkülönböztetünk olyan üvegeket, amelyek több száz év után különböző talajokban is teljesen tisztán, legfeljebb elhomályosodott, vagy szivárványosan irizáló felülettel maradtak meg. Ezek többségükben (a gótikus korszakban) színtelenek, vagy csak egy színnel (többnyire kobaltkék) diszkréten díszítettek, nagyon vékonyak (a gótikus korszakban) és kivitelezésük nagy gyakorlatra, kifinomult ízlésre vall. A színes üveg (a renaissance korszakban) is csillogó, tiszta, áttetsző. A kevés számú, de jellegzetes formák itáliai eredetre mutatnak. Emiatt szoktuk "velencei" vagy "muránói" üvegeknek nevezni. Ennek a városnak az üvegyártása ugyanis más itáliai városok fölé emelkedett. A minőség, a márka kifejlesztése a kereskedőváros érdekeit szolgálta. Főleg Svájc, Dél-Németország, Magyarország, Ausztria felé kereskedett velük.

Ásatásainknál egyre nagyobb számban kerülnek elő vastag és teljes vastagságában romlott üvegek is, amelyekről eredeti színük már nem állapítható meg. A for-

mák eleinte utánozzák a nagyon kedvelt velencei formákat, majd egyes németországi típusokat, egészbbe véve azonban olyan ízlést tükröznek, amely csak határainkon belül érvényes. Összehasonlítva más országok üvegművességének formakészletével, arra a következtetésre jutunk, hogy ezek itt készültek Magyarországon. A részletek kidolgozása sokszor ügyetlen, gyakorlatlanságra mutat.

Az üvegleletek közötti minőség-különbséget mellékelt fényképeink mutatják be (12. t. 1-2. ábra). Bizonyos, hogy a "velencei üveg" jelzőt nem használhatjuk mindegyik üvegleletünk meghatározására.

A lelet eredetét tehát már az első pillantás elárulja. A töredékről sokszor nehéz kitalálni, milyen tárgyhoz tartozott. Nagymennyiségű lelet megismerése után azonban észrevehető, hogy egy-egy típusnak részletei is jellemzőek: egy talpszegély megformálása, egy palack szájnylásának kiképzése, egy díszítési mód, egy perem-szélesség csakis egyfajta tárgyra jellemző. Ezért ezután már töredékeiben is fel lehet ismerni.

Az üveg minősége, díszítése, az edényrészlet formája bizonyos mértékig korát is meghatározza, de csak bizonyos mértékig. Egy-egy típus hosszabb ideig divatos, van úgy, hogy száz évig is, vagy tovább. Szerencsés esetben e hosszú korszak alatt a részleteken kisebb változás történhet és ez kulcs a pontosabb korhatározáshoz. A lelőkörülmények, a leletegyüttes egészének kora mindenesetre az üveglelet korát pontosíthatja.

A középkori Magyarország üvegművességére és a kereskedelmi úton forgalomba került üvegárukra vonatkozó oklevél, vagy más történeti források rendkívül csekély számúak. Általában csak a 16. század végétől kezdődő, 17. századi adatokra szoktak hivatkozni, ezért ennél a tárgycsoportnál a régészeti kutatásnak igen nagy és egyedüli lehetősége van. Jóllehet, közvetlen, jól használható történeti források nem állnak a rendelkezésünkre, közvetett módon azonban néha használhatóak. Feltűnt például, hogy a magyarországi üvegekészítmények a 15. század közepére meghatározható lelőhelyeken jelentek meg nagy számban, míg velencei üvegleleteink jelentős része annál korábbi, 14. századi lelőhelyekről került elő. Jóllehet üvegyártás volt már országunkban a 14. században is, az öblösüvegek gyártásának fellendülését mégis egy történelmileg igazolható tény segítette elő: A Velence és európai kereskedelmi partnerei közötti kapcsolat rövid ideig tartó szünetelése 1417-33 között.² Minden kísérlet hiábavaló, amely a régészeti tárgytöredékeket szavakkal kívánja leírni. Leírásból a legritkább esetben lehet ráis-

merni, kivéve, ha szakrajz tarsul hozzá. A szakrajz akkor használható jól, ha értelmezi is a töredéket: bemutatja az ívelést, az edényfal dőlését, az átmérőt stb., vagyis arra törekszik, hogy a töredéket eredeti helyzetének megfelelően ábrázolja. Ez lehetővé teszi a rekonstrukciós rajz elkészítését is. Amikor a töredék felismerhető, de túlságosan kicsi és ezért nem rajzolható, - ilyen esetben hivatkozom más lelőhelyről származó, hasonló tárgyra, amelynek mérete a rekonstrukció készítéséhez elegendő volt. Mellékelt képtábláimon a képzetet segítése végett gyakran helyeztem egymás fölé tö-

redékeket, amelyek ugyan nem azonos, csak hasonló tárgyak részletei azonos lelőhelyről (12. t. 1.). A részek összetartozása legtöbbször azért nem bizonyítható, mert a szilárdabb részletek (talp, szájnylás, stb.) között az elvékonyodott edényfalak elmorzsolódtak. A középkori üveglelet rendszerint feltöltési rétegekből (planírozás) kerül elő, jobb esetben szemétdödrökből, ahová azonban már másodlagosan, a felszíni szemétdombokról kerül be a szemét, ezért egyazon tárgy részei nem egy helyre jutnak.

Következzék tehát a leletek felsorolása.

Leletek:

Vác, Széchenyi u. 4-6. (1983)

1. sz. gödör (1. tábla 1-9. ábra)³

Kettős-kónikus palackok (1-8. ábra). Részletek. Ez az elnevezése a szakirodalomban azoknak a derékban egy gyűrűvel "befűzött" palackoknak, amelyek régészeti leletben a leggyakrabban és legnagyobb számban fordulnak elő. Többnyire csak a vastagabb részleteket (fenék talpszegéllyel, vállgyűrű, nyak szájperegyűrűvel) találjuk meg. Minden részlete a típusra jellemző, tehát akármelyikről felismerhető. Ezeket a palackokat teljes egészében a pipából kifújtt ballonból formázták ki, beleértve a vállgyűrűt és a talpszegélyt is. Egyetlen részletét sem ragasztották utólag az edényhez. Mellékelt ábráinkon keresztmetszetben jól megfigyelhető ez. Tekintettel az ilyen palackok nagy számára, lehetőség volt a típuson belül kor- és eredet szerint némi különbséget észrevenni.

Az ábráinkon bemutatott palackok magyarországi műhelyben készültek a 15. század közepe és vége között. Jellemző rájuk az öblös, a talp felé szűkülő alsó test, a felső rész nagy bugyra, a szájnylás alatt erősen összeszűkülő nyak, melyen gyakori egy kis golyvás kipúposodás, s végül közvetlenül a peremen a gömbölyű peregyűrű.

A hazai műhelyekből származó palackok rendszerint teljesen romlottak és eredeti színük nem állapítható meg. Romlatlan állapotban maradt ránk egy budai lelet, az ún. "tabáni palack" (Katalógus X. tábla, 4. kép). Ennek enyhén zöldes árnyalata van. A váci leletek között van olyan (17. gödör), amelyen romlástól mentes folt is található. Látható, hogy eredetileg teljesen színtelen, velenceit utánzó, tiszta üveg volt. A minőségbeli különbséget utólag a romlás mutatja (később, a kémiai

vizsgálat dönti el, hogy az anyag összetétele, vagy a technológia volt-e a ludas a romlásban?).

Serleg szára fodros nádussal (9. ábra). A rövid szár tömör üvegből van, alsó részéhez egy kis párnatag kapcsolódik, ez kötötte össze valaha a lefelé fordított harangalakú talppal (amely ugyan itt már hiányzik, de a szár rövidségéből és formájából logikusan következik). Hasonló lelet az országban több lelőhelyen került elő, de csak egyetlen lelőhelyen, a budai királyi palotában sikerült a teljes serlegformát rekonstruálni (Katalógus XV4 típus, XXXIV. tábla 2. kép és 4. kép). A szár-talp megoldás renaissance forma. Az országban talált hasonló leleteket magyarországi készítésűnek tartjuk, ugyanis hasonló formát nem találtunk a külföldi velencei serlegek között. Kora a 15. század második fele.

Gótikus üvegleleteink között serleg nemigen akad. Nem ismeretlen forma, de mivel ebben a korszakban magas és vékony szárral készítették, úgy látszik, szállításra nem volt alkalmas. A 14. században ugyanis nálunk főként a velencei üveget kedvelték. A magyarországi öblösüveg gyártás fellendülésével, s később a velencei renaissance üvegei között a serleg már igen gyakori, kedvelt forma. Első serleg-leleteink, pl. egy budai serleg V. László korából (Katalógus XV3 típus, XXXIII. tábla, 2. kép) már renaissance szár-talp megoldással készült. A renaissance formák tehát már Mátyás kora előtt megjelentek a magyarországi üvegyártásban. Feltehetően Magyarországra költöző itáliai mesterek honosítják meg (pl. Antonius Italicus, Óbuda 1438)⁴, vagy olyan üvegekészítők, akik Muránóban velencei mesterek mellett dolgoztak egy ideig, pl. Martino da Ungaria 1408-ban⁵.

Vác, Széchenyi u. 3 - 7.

1. sz. épület fala mellett kívül és belül (1. tábla 10-14. ábra)

Pohár pereme (10. ábra). Romlott üveg, feltehetően hazai huta készítette. A pohár formájáról nem tudunk semmit, mérete azonban mutatja, hogy a velencei üveg-típusoknak nagyon kedvelt kis pohárkáját ("miolo") utánzóta. A gótikus korszakban a mindennapi használat-

ban ezek a poharak megelőzték a serlegeket - nálunk mindenesetre. Mivel ez a töredék anyagát tekintve nem velencei, ezért ez is a 15. század második feléből származik.

Kettős-kónikus palackok (11-12. ábra). Fenék- és vállgyűrű. Különböző méretű palackokhoz tartoztak. Mindkettő romlott anyagú, hazai készítésű.

Alsó rész és vállgyűrű (13-14. ábra). Ez a két töredék velencei palackból származik. Nem csupán az üveg minősége, hanem a formák is a 14. századi velencei készítésű palackokéra emlékeztetnek: az egyenes alsó test és a vállgyűrűből kiinduló eléggé egyenes, nem bugyrosodó alsó- és felsőrészhez tartozó falcsonkok.

A váci leletek között több részlete a velencei kettős-kónikus palackoknak nem található. Más lelőhelyről, Anjou-korra pontosan (pénzzel) meghatározott rétegből azonban kerültek elő (Buda, Visegrád). Ezeknek a szájpere me kettős profilú, amennyiben a szájpere me gyűrűje kevésse a perem alá volt csúsztatva. Egy budai leleten (Katalógus IX. tábla 2. kép) láthatók ezek az ismertető jegyek.

Ez a palackforma annyira népszerű volt, hogy mindenhol készítették. Éppen ezért más országokból publikált darabokkal összehasonlítva, szembetűnőek a különbségek. A 15. század második felében, amikor itthon is nagy számban állították elő, még a kis falutelepüléseken is megtalálható.⁶

5. gödör (2. tábla 1-7. ábra; 3. tábla 1-8. ábra és 13. tábla)

Kotyogós palackok töredékei (2. tábla 1-5. és 7. ábrák). A középkorban igen népszerű palackforma, amely nem csak tárolásra szolgált, de egyben ivóüveg is volt. Már e század huszas éveiben felkeltette az iparművészet-történészek figyelmét, s főként Németországban használatos kétféle elnevezése (Angster, Kuttrolf) miatt, no meg érdekes formái miatt tartották érdemesnek tanulmányokat készíteni róla. A német "Angster" elnevezés a szűk nyakra vonatkozik, de nem saját, hanem olasz nyelvből honosított szó. Ott "angestrias" (1312, többes számban) és "ingestere" (1441)⁸ formában hosszú- szűknyakú palackot jelöl, amelynek alacsony, gömbölyű teste és magasított talpa van. Német változata egészen másképp néz ki, jóllehet az egyes részleteket majdnem ugyanúgy lehetne leírni. Magyarországon régészeti leletben igen gyakran előfordulnak, Mátyás korától a 18. század közepéig nyomon követhetők. Ezen idő alatt némi változáson ment keresztül. A váci töredékek megítélésünk szerint a 16. század elejéről valók: jellemző a széles, néha háromszögletű száj-tölcsér, a vékony, hajló nyak, amely vagy sima, vagy sűrű, diagonálisan csavarodó rovátkákkal borított. A gömbölyű test néha sima, máskor gerezdes, a szájtölcsért pedig kívül spirálisan tekeredő fonál díszíti (változatok a Katalógus XVI. és XVII. tábláján található, valamint a XLVIII. tábla 1. képen). Az idő múltával a kotyogós palackok egyre fortélyosabbak lettek (pl. az 5 csőből csavart igen tetszetős példányok 18. századiak)

Kulacs (2. tábla 6. ábra). Ez csak egy kis oldalfal töredék. Lapos ívelése ovális keresztmetszetre mutat. A látható bordák tágulása, illetve szűkülése tojásalakú testre enged következtetni. Ezekről pedig eszünkbe jutnak az országban gyakori kulacs-leletek, pl. a budai külvárosból egy (Katalógus: X2 típus, V. tábla 3. kép). Ez a darab is 16. századi.

Kettős-kónikus palack részletek (3. tábla 1-6. ábra).

Az 5. ábra kivételével mind romlott üveg. Az 5. ábra kis fenéktöredéke halvány zöld. 1-5-ig kétséget kizárólag hazai készítés. A 6. ábra fenékrészlete velenceire emlékeztet. Romlása ezüstös színű.

Palack feneke (3. tábla 7. ábra). Egyenlore nem ismerjük, milyen volt az egész palack. Egyes részletei azonban sokat elárulnak. A fenék belső lapos ívelése és a két üvegfonálból lépcsősen felépített talpszegély már nem középkori. Régészeti leletanyagban mégis gyakran található ilyen részletek. Úgy hisszük, hogy már hódoltság-kori üvegeken fordulnak elő (16. sz. második fele - 17. század?).

Kerek ablaküveg (3. tábla 8. ábra). Korát nem lehet meghatározni. A középkorban nagy táblaüveget nem tudtak előállítani. Síküveget ablakmozaiknak ölomkeretekbe foglalva alkalmaztak, vagy pedig kerek tányérkákat háromszögletű térkitöltő elemekkel ugyancsak ölomkeretben. Tapasztalataink szerint az első inkább a templomok, esetleg reprezentatív helyiségek beüvegezésére szolgált. Az ablakkarikákból összeállított táblák egyszerűbbek voltak, de a polgári épületeken kívül palota-ablakokhoz is használták. Egyes korongok könnyen pótolhatók voltak, így egy-egy ablakszárny hosszú életű lehetett. A török ostromok által összeomlott várkastélyrészek közelében előkerülő nagymennyiségű üvegtöredék nem korhatározó lelet.

6/a gödör (3. tábla 9. ábra; 12. t. 1.)

Cseppes pohár. Tiszta, romlatlan üveg, minősége szerint velencei is lehet. Formája azonban már nem a klasszikus forma, amely a gótikus velencei poharakra jellemző volt. Mivel csipkézett talpszegélye szintén nem a gótikus poharakéhoz hasonló, hanem - tapasztalataink szerint - már a 15. század második felére jellemző, ezért maga a pohár is ebből az időből való. Jóllehet, teljesen nem zárható ki velencei eredete, de az sem lehetetlen, hogy velenceit utánozó darab. Minőségére nézve jobb utánpótlás, mint amelyet hazai műhelyeink ebben az időben elő tudtak állítani.

7. gödör (3. tábla 10. ábra)

Kettős-kónikus palack vállgyűrűje, velencei minőségű üvegből.

8. gödör (4. tábla 1-3. ábra)

Kettős-kónikus palack részei (1-2. ábra). Nyak szájpere mmel és talp. Mindkettő magyarországi hutából származó palack tartozéka.

Kotyogós palack (?) feneke. (3. ábra) Ez egy talpszegély nélküli, gömbölyű fenék, amelyből a kiinduló oldalfal erősen befelé hajlik. Ez alacsony testet mutat, ami leginkább egy kotyogós palack teste lehet. Romlott üveg.

9. gödör (4. tábla 4-8. ábra)

Kettős-kónikus palackok részletei (4-6. ábra). Mind-egyik töredék jellegzetes, hazai hutában készült palack részlete a 15. század második feléből.

Kerek ablaküveg töredékek (7-8. ábra). A 7. ábra kis töredéke érdemel külön említést. Ez egy plasztikus díszítésű tárcsa volt, sugaras (küllős) plasztikával. Ilyen több helyen is előkerült az országban, de mindenhol csak 1-1 darab. Ezért azt gondoljuk, hogy a közönséges, szokványos üvegtányérok között csak díszítésképpen fordultak elő. Ez is a 15. századból származik, de sajnos eddig egyetlen jól datált lelőhelye sincs.

10. gödör (5. tábla, 1-8. ábra., 6. tábla 1-4. ábra)

Pohár peremüredéke (1. ábra). Ezen a kis töredéken van egy igen jellegzetes, csak magyarországi üvegpoharakon előforduló részlet: a gömbölyűen visszahajtott perem. Hasonló peremmegoldással talákoztunk Budán, Ozorán, Pécsen és Felsőnyéken. Ivásnál rendkívül ügyetlen, a folyadékot visszavezeti és a nyakba csurgatja. Ilyen peremek először a 15. század közepén tűnnek fel. Leginkább velencei típusokat utánzó poharakon találhatók. Azt gondoljuk, hogy az egyes velencei poharakat díszítő kék, gömbölyű üvegfonállal szegélyezett szájszegély utáni formái. Az eredeti mégis jobban alkalmazkodik céljához. Ilyen szegélyezés nincs is minden velencei poháron. A többség egészen vékony és legömbölyített peremű. Ebben az esetben a peremszegély profilált vonala szintén különbözik a velenceiektől, amelyek a poharat tagolják. A kihangsúlyozott, sima peremet a testtől vékony fonál szokta elválasztani.

Pohár optikai díszítéssel (2. ábra). Ez a pohár már nem tagadhatja le, hogy mintaképe velencei optikai díszítésű pohárka volt. Jellegzetes velencei típus. A magyar pohár azonban nagyobb méretű, mint a mintaképe és a formába fűjt plasztikus felületi díszítés lencsési is nagyobbak. Ez a pohár már sima peremszegéllyel készült, de a szegélyt a törzstől elválasztó vékony fonáldíszítést meghamisították, ugyancsak a formából kifragott vízszintes domborulattal.

Cseppek pohár (3. ábra). Romlott üveg. A velencei cseppek poharakat utánozza, de amazok hegyes cseppei helyett ezen kicsi, kerek és eléggé lapos cseppek vannak. Az alacsony és gömbölyű perem a gótikus poharakéra emlékeztet, de ez a testnél szélesebb, miáltal a hatása is egészen más, inkább a nagyobb méretű, német ún. "Krautstrunk" szegélyére emlékeztet. Egyedül a csúcsos fenék őrzi a lendületes és finom velencei forma emlékét.

Pohár alsó része (4. ábra). A velencei poharakat utánozza a profil finom vonala. Eredetileg szintelen üveg volt, s ez mai részben romló állapota ellenére helyenként látszik. Mindez valószínűsíti a korhatározást a 15. század közepére.

Palack gerezdes teste (5. ábra). Rövid, egyenes és vékony nyakkal és kiszélesedő szájtölcsérrel egészíthető ki (analógia: Buda, Katalógus XVI. tábla, 2. kép) 15. sz. közepe-második fele. Magyar üveg.

Pohárka feneke (6. ábra).

Palack alsó teste (7. ábra), diagonális kannelurákkal. Hasonló a 26/b gödörben került elő egy - feltehetően

hozzá tartozó nyaktöredékkel (9. tábla 1-2. ábra).

Palack, vagy pohár feneke (8. ábra).

Palack (6. tábla 1. ábra). Halvány-zöld üveg. Korá nem határozható meg.

Palack (6. tábla 2. ábra). Az előbbihez hasonló, kisebb méretben.

Ablaktányér töredéke (3. ábra).

Palack fenéktöredék (4. ábra). Közelebbről meg nem határozható, de még középkori lelet.

13. gödör (7. tábla 1. ábra)

Kettős-kónikus palackocska vállgyűrűje. Velencei üveg.

17. gödör (7. tábla 2-5. ábra)

Kettős-kónikus palackok (2., 4. ábrák). Két palackhoz tartozó több töredék. A szájszegély formája és az üvegek romlása hazai készítményeknek mutatja. A rózsaszínű romlás mellett foltokban látszik az üvegek eredeti színtelen, tiszta, átlátszó anyaga is.

Pohár (5. ábra). Anyaga romlott, típusa ismeretlen. Feltehetően hazai készítésű.

24. gödör (7. tábla 6-9. ábra és 8. tábla 1-2. ábra)

Palack nyaka és szája (6. ábra). Részletformái a kettős-kónikus típusnak megfelel. A nyak golyvája alatt sűrű, párhuzamos rovátkák kezdődnek. Ez nem mond ellent az említett típusnak. A váci leletegyüttesben előkerültek palack-fenéktöredékek talpszegély nélkül a párhuzamos, elcsavarodó rovátkák lefelé táguló, kannelurává laposodó folytatásával (lásd 26/b gödör). Hasonló nyaktöredékek és fenéktöredékek előkerültek Budán is (Katalógus XI. tábla, 2-5. kép). A nyak és fenék közé eső részletek mindkét helyen hiányoznak. A váci múzeum azonban ismeretlen lelőhelyről őriz egy palackot (14. t.) (Ipsz: 53.55.1.), amely - hitelessége ugyan nem bizonyított - okot ad a feltételezésre, miszerint mai boros palackjaink őseit láthatjuk ebben a formában. Feltételezzük, hogy a 16. század elejéhez köthető ez a típus.

Cseppek poharak magas peremmel (7. tábla 8. ábra és 8. tábla 2. ábra, 12. t. 4.). Velencei üvegek, tiszta, átlátszó állapotban kerültek elő. Gótikus üvegek (14. sz.-15. sz. első fele). Ennek a típusnak Magyarországon két változata ismert. Ez a változat a következő lelőhelyekről ismert: Buda, Székesfehérvár, Pomáz, Visegrád. Külföldi példányai: Regensburg, Freising.

Optikai díszítésű pohárka (8. tábla 1. ábra) (12. t.3.). Velencei, gótikus (14. sz. - 15. sz. e. f.).

Pohár talpszegélye (7. tábla 9. ábra). Velencei (esetleg velenceit utánzó) 15. sz. második fele.

26/a gödör (8. tábla 3-4. ábra és 12. t. 2.)

Cseppek pohárka (3-4. ábra). Feltételezett összetartozó perem és fenék. Romlott üveg. A forma a velencei poharakat utánozza (azt a típust, amely a Katalógus XV. táblájának 2. képén látható óbudai lelet). A csep-

pek kerek lapos formája a velenceitől különbözik.

26/b gödör (8. tábla 5-6. ábra., 9. tábla 1-5. ábra)

Optikai díszítésű pohár (5. ábra). Magyarországi változat (mint 10. gödör, 5. tábla 2. ábra). Ezúttal a peremszegély van meg (jellegzetes, visszapödrött megoldás!).

Német típusú cseppes pohár (u.n. "Krautstrunk") (6. ábra). 15. század második fele.

"Váci palack" (feltételezett) két részlete. (9. tábla 1-2. ábra). Romlott üveg.

Kettős-kónikus palack vállgyűrűje (3. ábra) és egy fenék (4. ábra). Romlott üveg.

Optikai díszítésű pohárka (5. ábra). Ellentmondásos darab, de ellentmondásai nem feloldhatatlanok. Romlott üvege mutatja, hogy hazai hutában készítették. Néhány apró formarészlet is erre mutat, pl., hogy a fenék befelé lapos ívű, nem csúcsos (a fenéktöredék nem illeszkedik a felső részlettel, csak feltételezzük, hogy egyazon darab részletei. A romlásuk színárnyalata egyforma). Az ovális foltocskák változó mérete és elcsavarodó függőleges sora ugyancsak ellentmond a velencei poharak mindig szabályos mintázatának. Ugyanakkor a pohár mérete és formája, finom, vékony fala és főleg a szépen eldolgozott szájnylás-perem, továbbá a sima peremszegély nagyon erősen emlékeztet a velencei készítményekre. Megcáfolja az elméletet, mely szerint a magyar pohárkákat otromba, visszahajlított perem jellemzi. Emlékeztetni szeretnék arra, hogy a váci üvegek változó minőségű darabjai között voltak, amelyek az eredeti, romlatlan állapotot egy-egy foltban megőrizték és így megmutatták, mennyire törekedtek a velencei minőség utánzására. Ahogy Antonius Italicus bevándorló üveges Óbudán dolgozott, ugyanúgy ennek a váci pohárkának a készítője is lehetett itáliai bevándorló, avagy a kötelező vándorévet Velencében eltöltött ma-

gyar üvegtészítő, akinek kézügyessége nagyobb volt társainál.

32. gödör (9. tábla 6. ábra)

Koryogós palack nyak- és válltöredéke. Romlott üveg. 15. század második fele - 16. század. Magyar üveg.

36. gödör (9. tábla 7-9. ábra)

Poharak. Három fenéktöredék, más-más talpszegéllyel. Romlott üvegek. Romlásuk színárnyalata mindhárom üvegnél más.

40. gödör (10. tábla 1-7. ábra)

Kettős-kónikus palackok részletei (1-4, 6-7. ábrák). Hazai készítmények. 15. század második fele.

Pohár fenéke (5. ábra). Ezüstösen romlott.

41/a gödör (10. tábla 8. ábra)

Kettős-kónikus palack szára. Hazai üveg.

44. gödör (11. tábla 1-6. ábra)

Kettős-kónikus palack-részletek (1-4. ábra).

Romlott üvegek, hazai hutában készítették a 15. század második felében.

Cseppdíszítésű pohár faltöredéke (5. ábra).

A töredéken ugyan semmiféle részletforma az egykori tárgyból nincsen, bizonyos következtetéseket mégis le lehet vonni. A töredék ívelése vízszintes és függőleges irányban vékony, magas pohár testére utal és ugyanerre következtethetünk a cseppek elhelyezkedéséből is. A sötét-kékesszínű romlás pedig feltehetően az eredeti sötétzöld színből jött létre. Ez eredetileg egy német típusú pohár (Stangenglas) lehetett, amely típusból Sopronban, Győrben és Budán is kerültek elő töredékek. 15. század vége - 16. sz. eleje.

Pohárka fenéke (6. ábra). Kékesszínűre romlott üveg.

Jegyzetek

1. H. Gyűrky Katalin: Az üveg. Katalógus. A Budapesti Történeli Múzeum középkori gyűjteménye. Budapest 1986. A továbbiakban a hivatkozásoknál: Katalógus. Elkészült, de még meg nem jelent munka H. K. Gyűrky: Középkori üvegek Magyarországon a régészeti leletek alapján; A velencei üvegekről: Gyűrky K.: A XIV. század üvegtípusai a budai régészeti leletanyagban. Bp Régi 26/1984/ 49-62.
2. Gyűrky K.: A magyarországi üvegművesség fellendülése a 15. század közepén. CommArchHung 1989, 209-220.
3. Az 1983/1. gödör üvegleleteit már publikálták: Miklós Zs.: 15. századi telepnyomok Vácott a Széchenyi utcában. ArchÉrt 113/1986/251., 14. kép.
4. Budapest történetének okleveles emlékei. Összeállította: Kumoróvit L. Bernát. III. (1382-1439). Budapest 1987. 1192. p. 299.
5. Zecchin, L.: Cronologia vetraria veneziana e muranese dal 1408 al 1415. Rivista della Stazione Sperimentale del vetro. (1975)
6. Szabó K.: Az alföldi magyar nép művelődéstörténetének emlékei. Bibliotheca Humanitatis Historica III. Budapest 1938.
7. Fuchs, L.: Flasche, Angster, Guttrolf. Belvedere 11 (1927) 85. Ua: Der Guttrolf. Zeitschrift für Bildende Kunst 62 (1928-29) 166.
8. Zecchin, L.: Cesendelli, Inghistère, Mojoli. Vetro e Silicati 14 (1970)25-28. - U.a.: Denominazioni antiche dei prodotti muranesi. Vetro e Silicati 14 (1969) 25.
9. Phoenix aus Sand und Asche. Ausstellungskatalog von E. Baumgartner und I. Krueger. München 1988. 203.

Gyürky, Katalin: Die mittelalterlichen Glasfunde der Széchenyi Straße von Vác

Bei den Ausgrabungsarbeiten in der Széchenyi Straße in Vác kamen bedeutende Mengen von Glasbruchstücken zum Vorschein. Einige Stücke sind Gläser aus Venedig: die Bruchstücke einer doppelkonischen Flasche (Tafel I. Abb. 11. - 12. und Tafel VII. Abb. 1.) und Gläser (Tafel VII. Abb. 8. und Tafel VIII. Abb. 1. - 2. und Bild 5. - 6.). Die letzten sind in der Ausarbeitung schöne und feine Stücke, die als Fundstücke auch im Landesverhältnis vorrangige Plätze einnehmen. Sie sind aus dem 14. Jahrhundert.

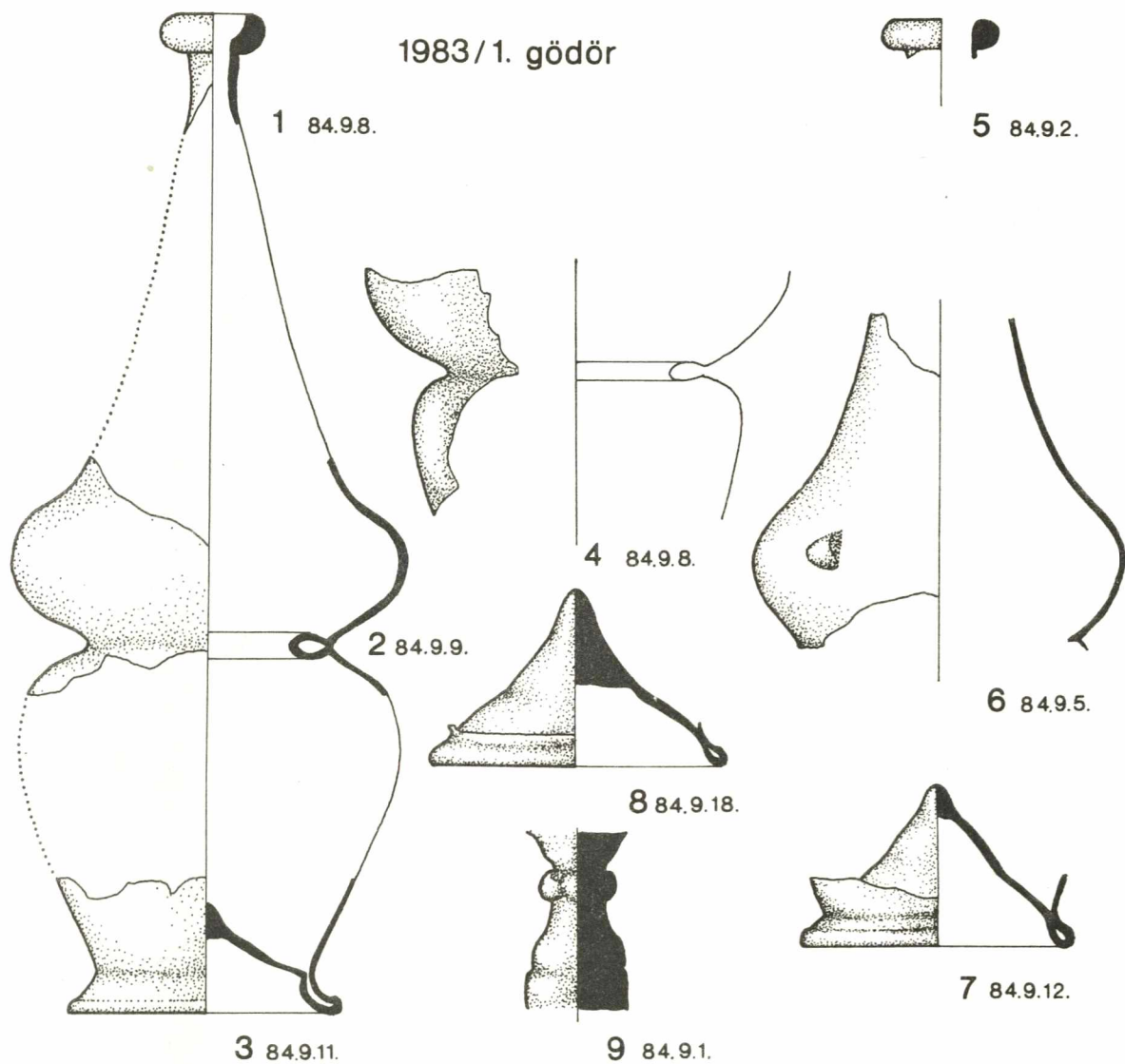
Das Glas von Venedig ist sehr dünn, farblos, auch nach Jahrhunderten nicht schadhaft, auf der Oberfläche ist höchstens ein wenig Irisation festzustellen oder es wird ein wenig unklar. Seine Form und Verarbeitung zeigt große Übung. Die Gläser von Venedig wurden in großer Serie hergestellt, nur in begrenzter Zahl aber es gibt sehr charakteristische Typen.

Der größere Teil der vácer Funde wurde in ungarischen Glashütten hergestellt. Man bemühte sich farbloses Glas herzustellen, dieses kam aber schon in schadhaftem Zustand an die Oberfläche. Ihre Aus-

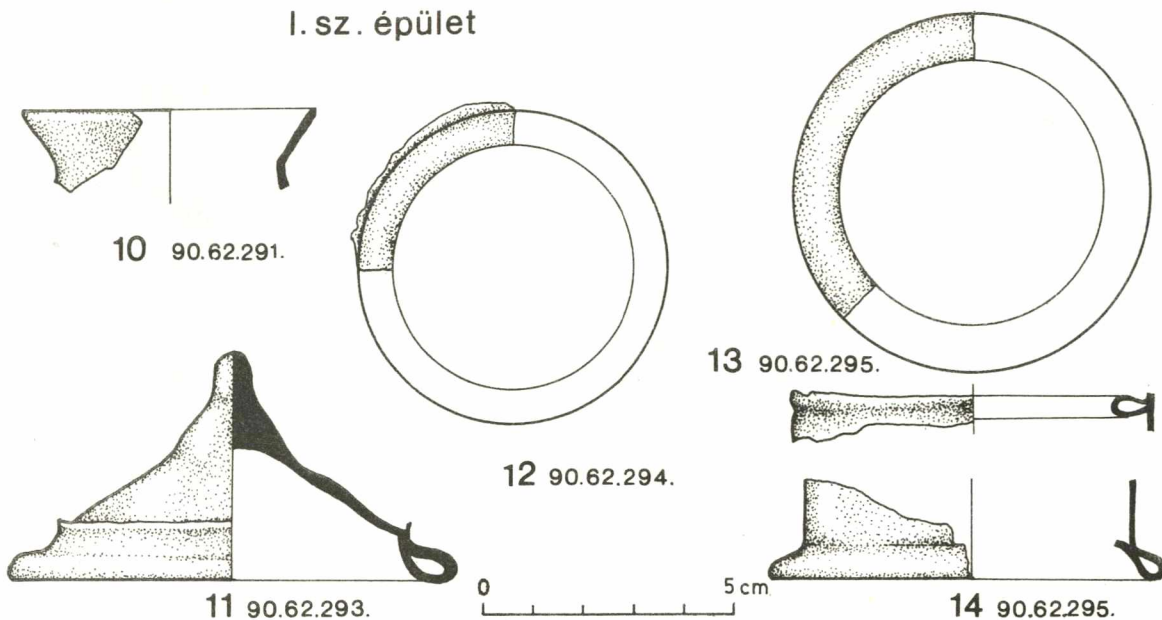
führung bleibt hinter den Gläsern von Venedig. Diese beherrschten den ungarischen Markt vom Ende des 13. Jahrhunderts bis zum Anfang des 15. Jahrhunderts. Aus Kriegsgründen zerriss für einige Zeit in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts die Einfuhr der Glaswaren. Während dieser Zeit bekam die ungarische Glasherstellung einen Aufschwung. Zu Beginn (Mitte des 15. Jahrhunderts) wurden die Typen von Venedig nachgeahmt (Tafel III. Abb. 9., Tafel V. Abb. 2. - 3., Tafel VIII. Abb. 3. - 5. Tafel IX. Abb. 5.), später auch deutsche Typen (Tafel VIII. Abb. 6.)

Der beliebteste Typ der Hohlglasherstellung ist die sogenannte "doppelkonische Flasche". Die in ungarischen Glashütten hergestellten Flaschen unterscheiden sich in der Form von den ähnlichen Erzeugnissen des 14. Jahrhunderts aus Venedig und des 15. Jahrhunderts aus Deutschland und sind darum gut zu erkennen. Unter den Funden sind die spätesten aus der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts, oder stammen aus dem 17. Jahrhundert (Tafel III. Abb. 7.).

1983/1. gödör

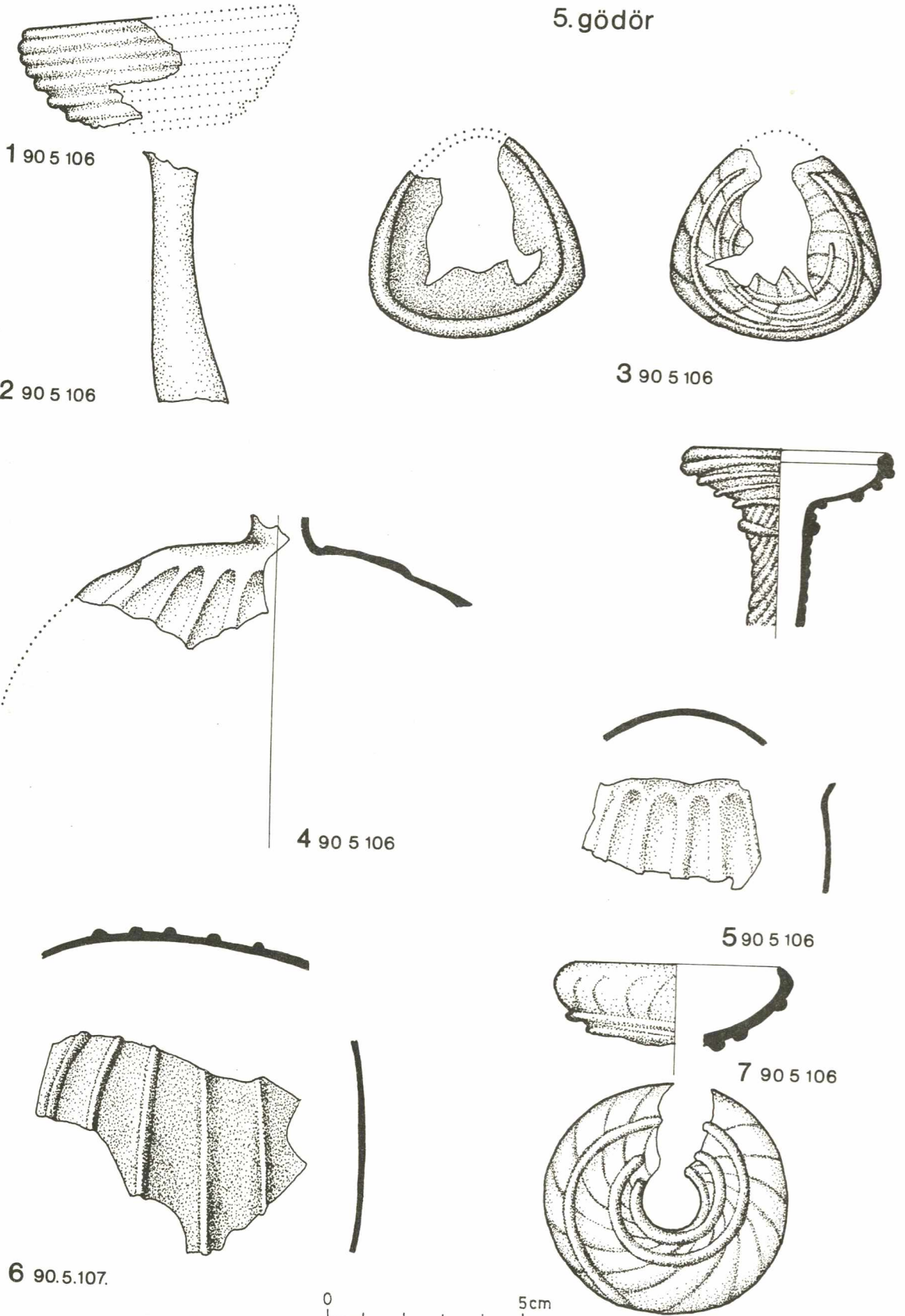

I. sz. épület

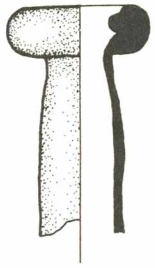

1. tábla 1-9: 1983/1. gödör; 10-14: I. épület (Rajz: Kuczogi Zsuzsa)

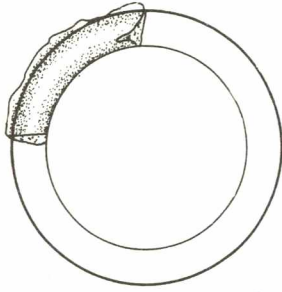
5. gödör

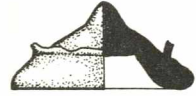
2. tábla 1-7: 5. gödör (Rajz: Kuczogi Zsuzsa)

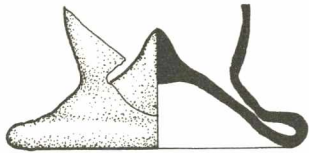
1 90.5.106.

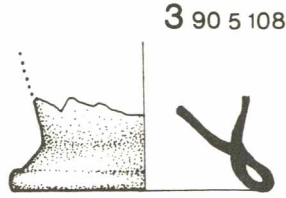
5. gödör

5 90.5.108.

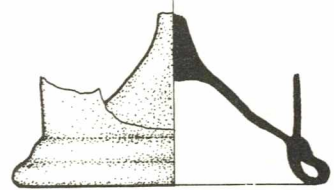

2 90.5.108.

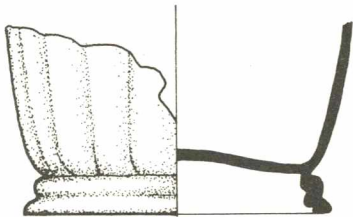

3 90 5 108

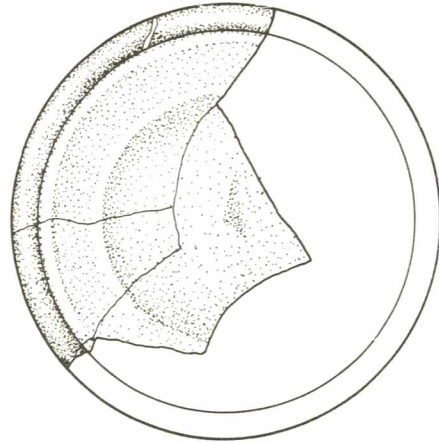
4 90 5 108

6 90 5 108

7 90.5.109.

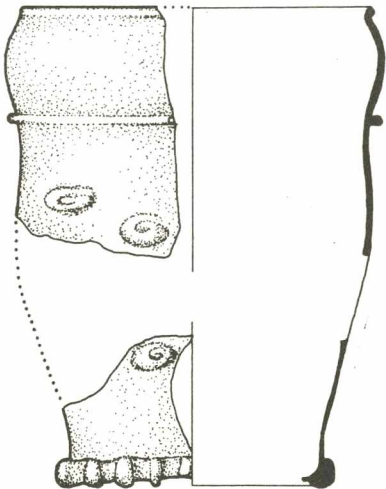

8 90.5.110.

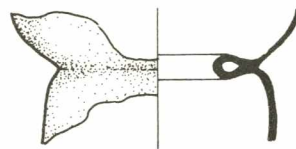

6/a.gödör

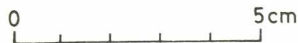
7.gödör

9 90.6.21.

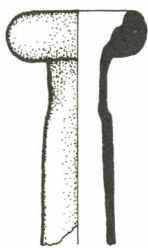

10 90.7.63.

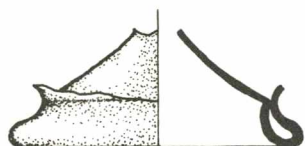

3. tábla 1-8: 5. gödör; 9: 6. gödör; 10: 7. gödör (Rajz: Kuczogi Zsuzsa)

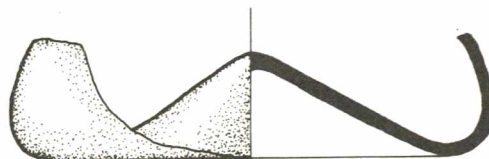
8. gödör

1 90.8.19.

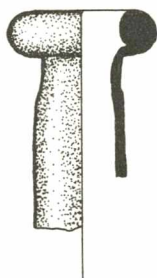

2 90.8.19.

3 90.8.20.

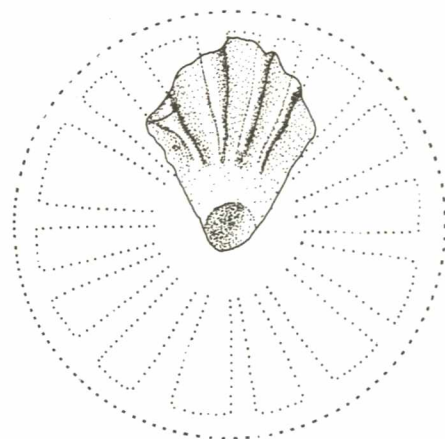
9. gödör

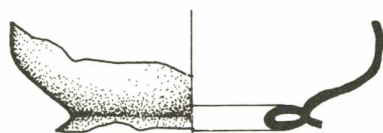
4 90.9.39.

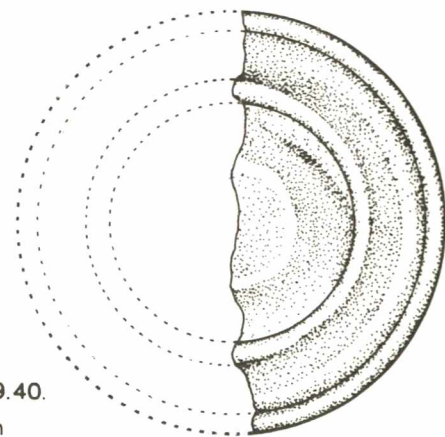
6 90.9.39.

7 90.9.40.

5 90.9.39.

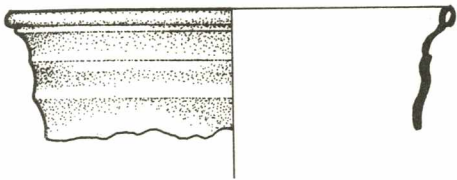

8 90.9.40.

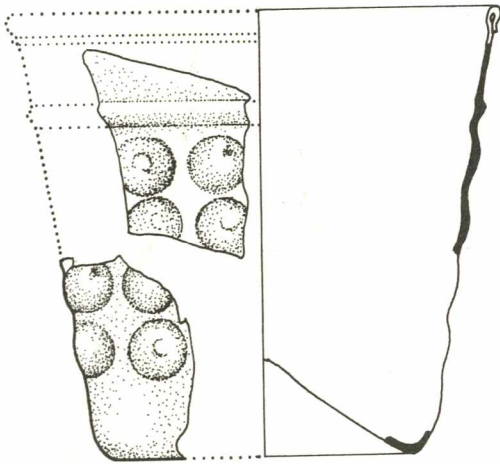

4. tábla 1-3: 8. gödör; 4-8: 9. gödör (Rajz: Kuczogi Zsuzsa)

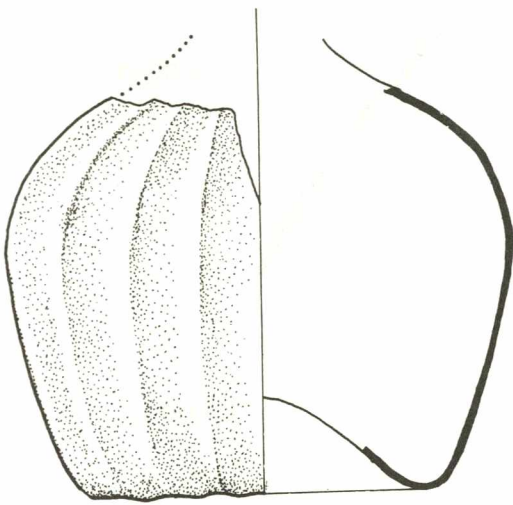
10.gödör

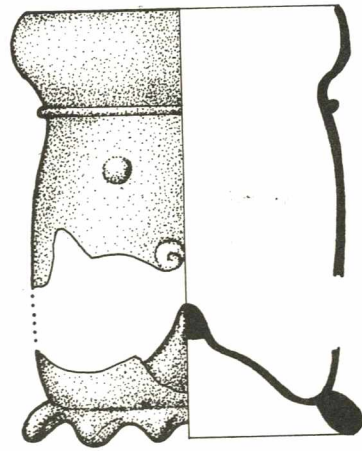
1 90.10.82.

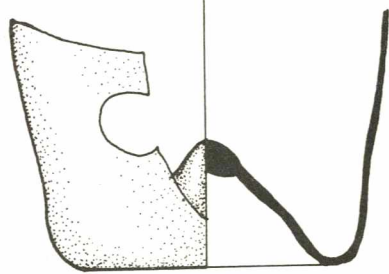
2 90.10.83.

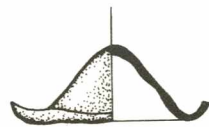
5 90.10.86.

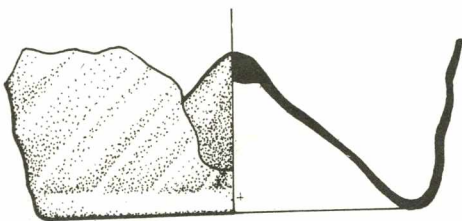
3 90.10.84.

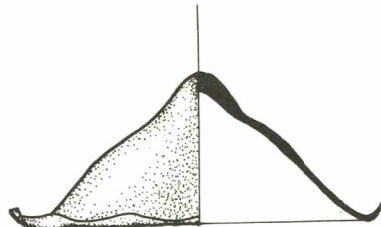
4 90.10.85.

6 90.10.87.

7 90.10.88.

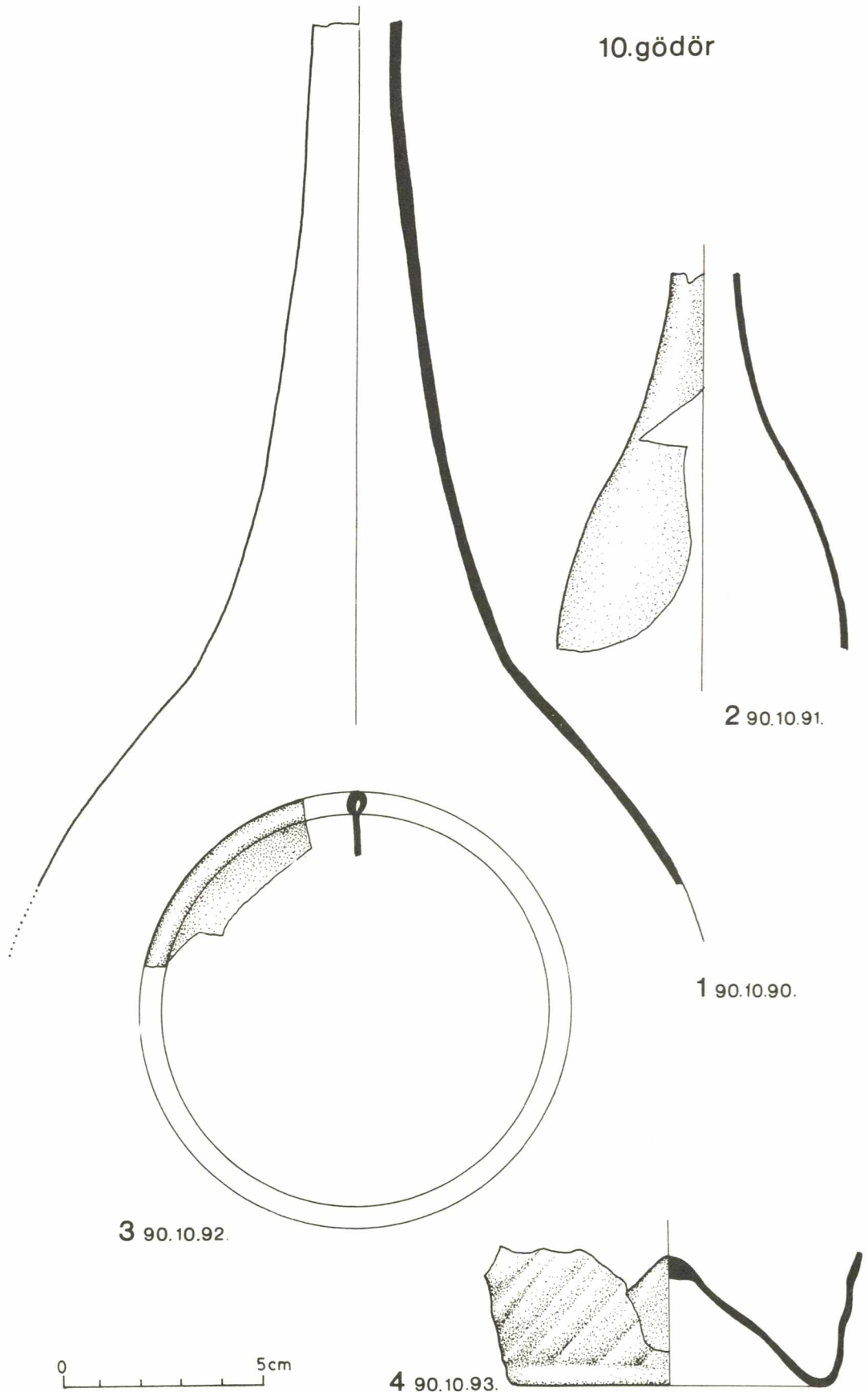

8 90.10.89.

5. tábla 1-8: 10. gödör (Rajz: Kuczogi Zsuzsa)

10.gödör

2 90.10.91.

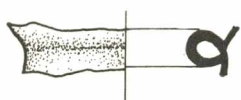
1 90.10.90.

3 90.10.92.

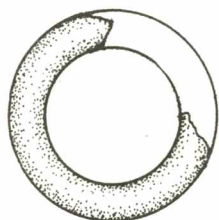
4 90.10.93.

6. tábla 1-4: 10. gödör (Rajz: Kuczogi Zsuzsa)

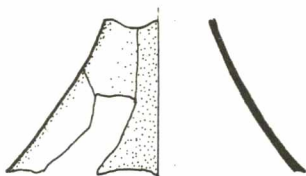
13. gödör

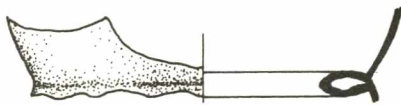
1 90.13.41.

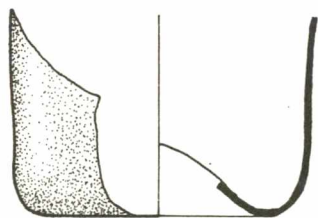
17. gödör

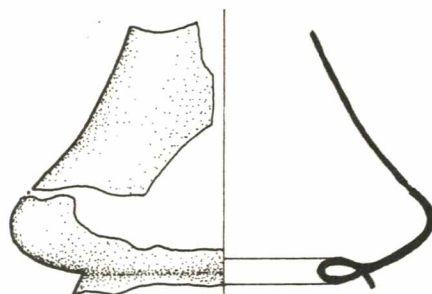
2 90.17.19.

3 90.17.19.

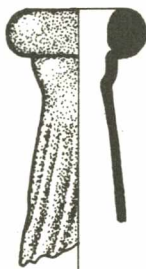

5 90.17.20.

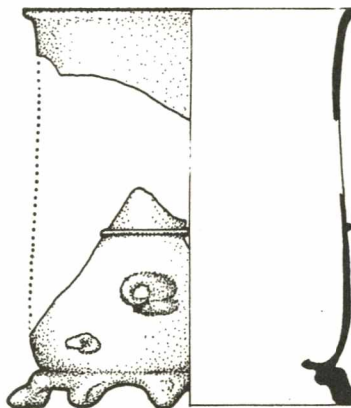

4 90.17.19.

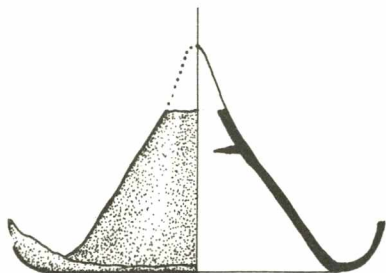
24. gödör

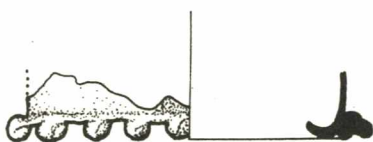
6 90.21.26.

8 90.21.27.

7 90.21.26.

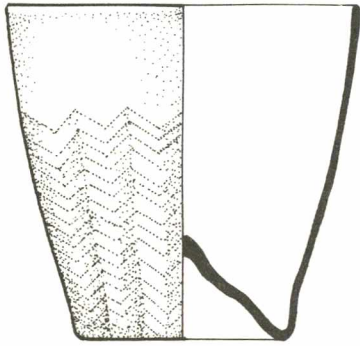

9 90.21.29.

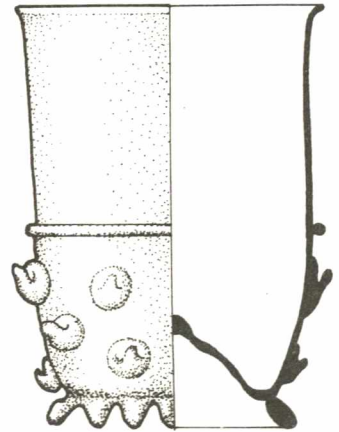
0 5cm

7. tábla 1: 13. gödör; 2-5: 17. gödör; 6-9: 24. gödör (Rajz: Kuczogi Zsuzsa)

24.gödör

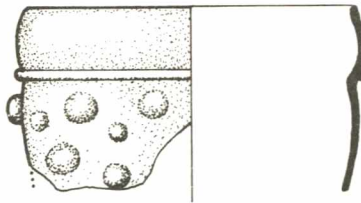

1 90.21.28.

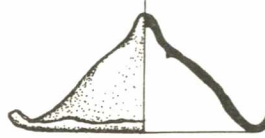

2 90.21.30.

26/a.gödör

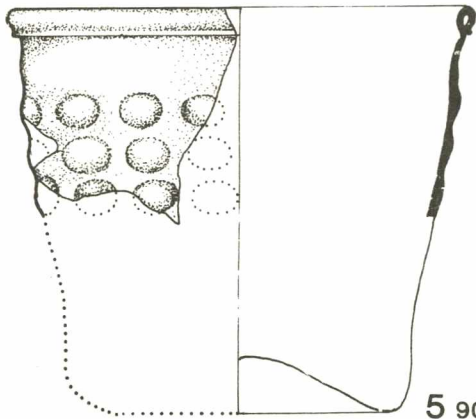

3 90.23.34.

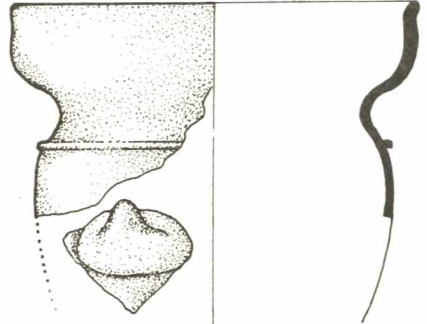

4 90.23.34.

26/b.gödör

5 90.24.17.

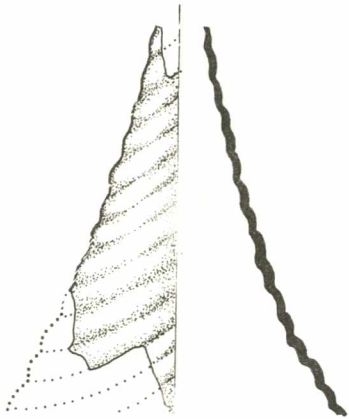

6 90.24.18.

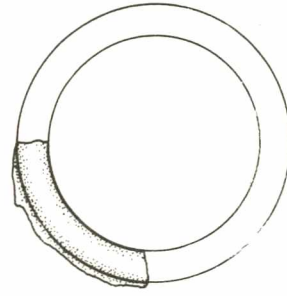

8. tábla 1-2: 24. gödör; 3-4: 26/a gödör; 5-6: 26/b gödör (Rajz: Kuczogi Zsuzsa)

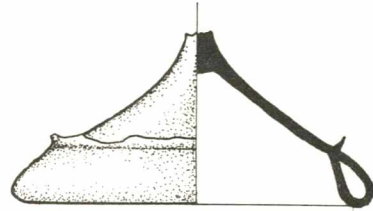
26/b.gödör

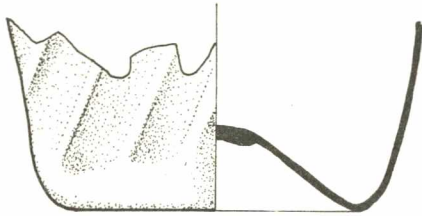
1 90.24.19.

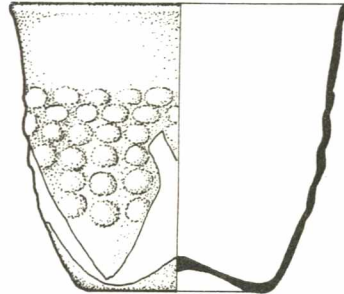
3 90.24.20.

4 90.24.20.

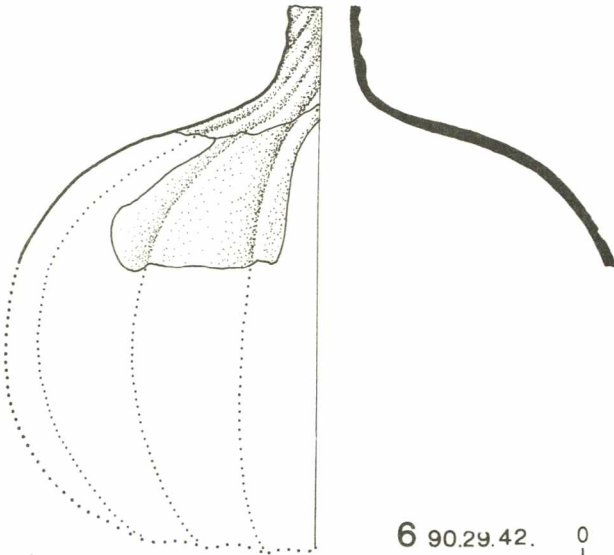

2 90.24.19.

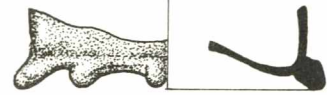
5 90.24.21.

32.gödör

6 90.29.42.

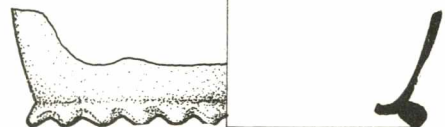
36.gödör

7 90.33.32.

8 90.33.32.

9 90.33.32.

0 5cm

9. tábla 1-5: 26/b gödör; 6: 32. gödör; 7-9: 36. gödör (Rajz: Kuczogi Zsuzsa)

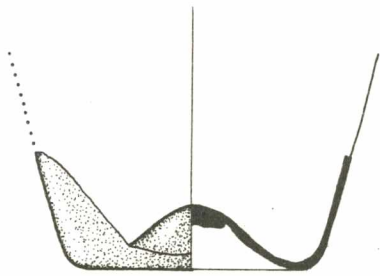
40. gödör

1 90.37.37.

2 90.37.37.

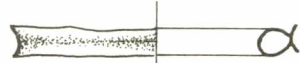
5 90.37.39.

3 90.37.38.

4 90.37.38.

6 90.37.40.

7 90.37.41.

41/a. gödör

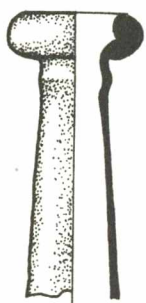

8 90.39.18.

19. tábla 1-7: 40 gödör; 8: 41/a. gödör (Rajz: Kuczogi Zsuzsa)

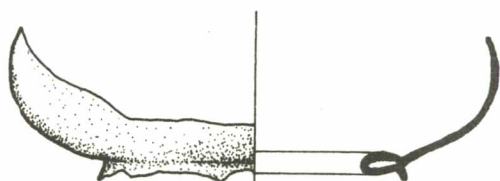
44. gödör

1 90.35.38.

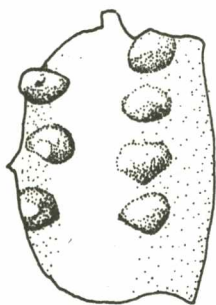
3 90.35.39.

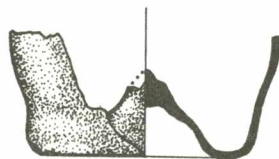
2 90.35.38.

4 90.35.39.

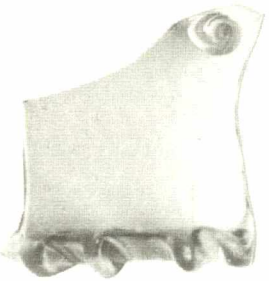
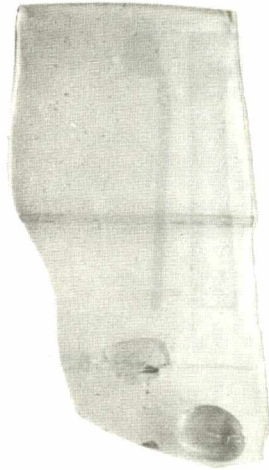
5 90.35.40.

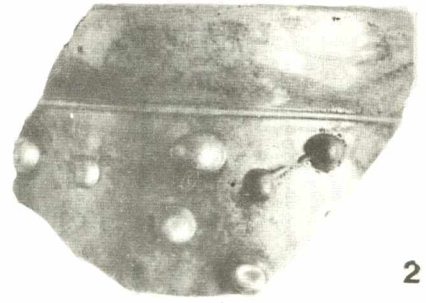
6 90.35.41

11. tábla 1-6: 44. gödör (Rajz: Kuczogi Zsuzsa)

1

2

12. tábla 1. Cseppes pohár a 6/a gödörből.
15. század második fele
(Fotó: Kádas Tibor)

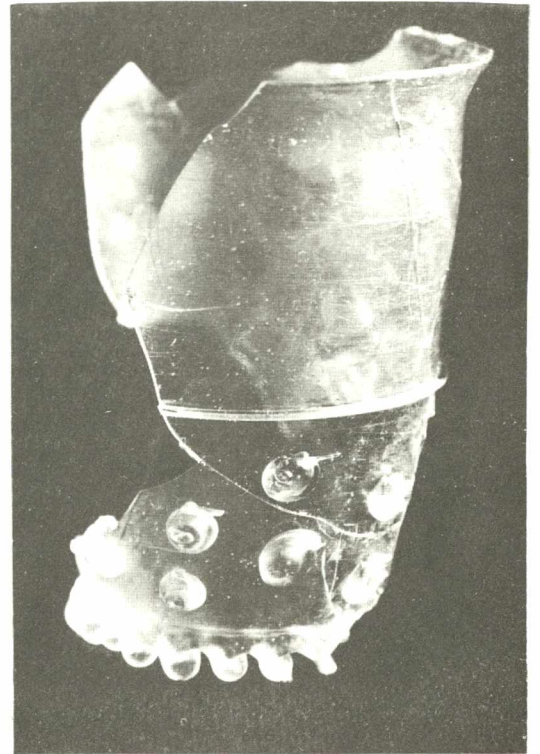
2. Cseppes pohárka. 15. század közepe-
második fele (26/a gödör)
(Fotó: Kádas Tibor)

3. Velencei optikai díszítésű pohárka
a 24. gödörből. 14. század
(Fotó: Bakos Margit)

4. Velencei cseppes pohárka a
24. gödörből. 14. század
(Fotó: Bakos Margit)

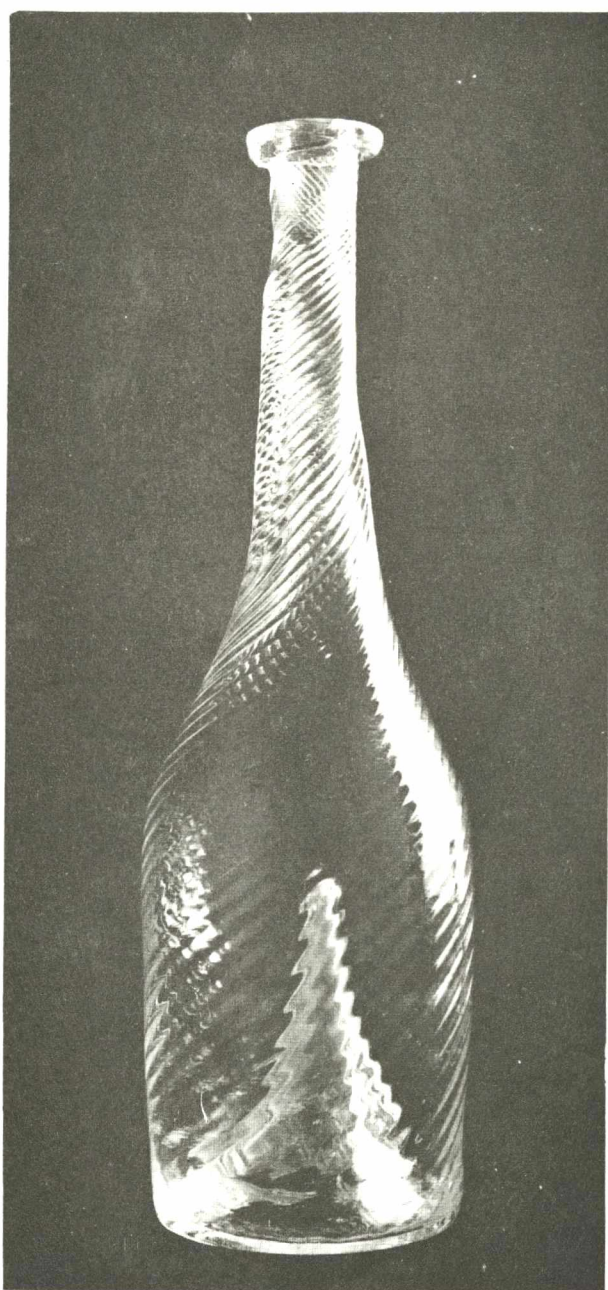
3

0 5 cm

13. tábla Kotyogós palackok és kettős-kónikus plackrészek az 5. gödörből.
16. század eleje és 15. század második fele
(Fotó: Kádas Tibor)

14. tábla Palack, ismeretlen lelőhelyről. Vác, Tragor
Ignác Múzeum, ltsz. 53. 55. 1.
(Fotó: Bakos Margit)